

CONGRÉS INTERNACIONAL TRADUCCIONS I RECEPCIÓ DE DANTE EN LES LLENGÜES ROMÀNIQUES

GUILLEM CUNILL-SABATÉS
Universitat Pompeu Fabra
guillem.cunill@upf.edu

Amb motiu del setè centenari de la mort del poeta Dante Alighieri (1265-1321), la Universitat Pompeu Fabra va acollir del 13 al 17 de desembre de 2021 el Congrés Internacional Traduccions i Recepció de Dante en les Llengües Romàniques, dirigit per Marta Marfany i Rossend Arqués, i organitzat pel Departament de Traducció i Ciències del Llenguatge (UPF), la Societat Catalana d'Estudis Dantescos i la Societat Catalana de Llengua i Literatura (IEC). El congrés va acollir quatre conferències plenàries, més d'una trentena de comunicacions i quatre actes culturals, que es van poder seguir presencialment i en *streaming*, i que actualment es poden recuperar a la plataforma de YouTube.¹ Aquesta trobada va tenir un caràcter marcadament multilingüe —es van poder sentir comunicacions en català, italià, castellà, occità, gallec, francès i anglès—, i va reunir dantistes i veus reconegudes en italianística, tant d'universitats catalanes com estrangeres. A més, gairebé totes les filologies romàniques hi van ser representades, amb una presència destacada d'experts en literatura catalana.

El congrés s'emmarca en les diferents activitats acadèmiques i de difusió de la vida i l'obra del poeta florentí que es van celebrar en el conjunt d'Europa durant l'any de l'efemèride dantesca. En aquesta ocasió, durant cinc dies l'intercanvi acadèmic es va centrar en la recepció del *sommo poeta* en les literatures romàniques, especialment en forma de traduccions, des del període medieval fins a l'actualitat. Ha estat la primera vegada que es planteja una recerca comparada d'aquest tipus, ja que fins no fa gaire s'anitzaven en profunditat les obres originals, mentre que les traduccions es consideraven secundàries, menys dignes de ser estudiades. El congrés, doncs, és un reflex de la feina que des de fa anys es du a terme en l'àmbit dels estudis literaris i de traducció, que parteixen de la necessitat d'aprofundir en l'anàlisi de les traduccions concretes de l'obra i, més en general, en el diàleg que cada període cultural ha establert amb Dante. Aquesta celebració, a més, volia recuperar l'esperit de les manifestacions culturals que es van dur a terme l'any

1. El congrés està penjat per dies al canal de la Universitat Pompeu Fabra. L'enllaç següent és del primer dia al matí: <https://www.youtube.com/watch?v=dRntnOf_xYY&t=5230s>.

1921 amb motiu del sisè centenari de la mort del poeta, coordinades per Ramon d'Alòs-Moner.

La conferència inaugural, titulada «“Segons lo Dant història recompta” (March XLV, 90). Aspectes de la presència de Dante a la literatura catalana antiga», va anar a càrrec de Lola Badia, catedràtica emèrita de la Universitat de Barcelona. Badia va traçar una panoràmica sobre la recepció de Dante a casa nostra, resseguint les antigues aportacions —ja sigui desmentint-les o ponderant-ne l'encert— i sintetitzant les novetats acadèmiques del tema. Va endreçar aquesta recepció en quatre blocs: els orígens i Bernat Metge, entre Andreu Febrer i Joan Pasqual, el *Curial e Güelfa*, i Ausiàs March.

En la segona ponència, titulada «L'últim viatge d'Ulisses, i les perplexitats d'un traductor», Joan F. Mira, traductor de la *Divina comèdia* al català, va raonar la seva lectura personal de l'obra dantesca. Va parlar, aportant exemples, sobre la caducitat de les traduccions històriques i sobre el valor de la seva traducció en aquest sentit, i va justificar què creia que era substancial i accidental en traduir la *Divina comèdia*: per al traductor, la fidelitat al sentit és més important que el manteniment de la rima perquè, essent aquest text essencialment una narració, la rima és secundària en tant que era una condició en la poesia de l'època. A més, va exposar la seva convicció que les traduccions canòniques modernes afegeixen una distància que no existia entre l'obra i el lector original; en la seva traducció ha intentat restituir una relació de proximitat.

Marcello Ciccutto, professor de la Universitat de Pisa i president de la Societat Dantesca Italiana, en la seva ponència intitolada «Il Dante romanizzato dell'Ottocento italiano», va tractar sobre uns textos amb una gran càrrega ideològica publicats durant el segle XIX, entre els quals hi ha *La visione del figlio di Dante* de Gaetano Buttafuoco (1839), *L'amore di Dante* de Luigi Capranica (1864), *Dante a Ravenna* d'Erasmo Pistoletti (1844) o *Dante e Giotto* de Pietro Selvatico (1864). Tal com va explicar Ciccutto, tots aquests llibres es basen en una tradició anecdòtica, antihistòrica i anticientífica, que va durar fins ben entrat el nou-cents, fins que el corrent de la *nuova filologia* va fer justícia a aquestes invencions, llegint els textos de Dante, en paraules de Barbi, dissipant la boira de la ignorància del temps en què vivien.

El congrés va acabar amb una conferència a càrrec de José María Micó, catedràtic de la Universitat Pompeu Fabra i traductor de la *Divina comèdia* al castellà, intitolada «Mil soluciones para un único problema: traducir a Dante». Micó va dir que, en traduir la *Divina comèdia*, es va proposar dos objectius fonamentals: reconstruir-ne el valor literari en castellà i respectar-ne el sentit original. Segons el traductor, actualment —i a diferència d'èpoques anteriors— no es té com a condició necessària que la poesia estigui rimada. Aleshores, el valor literari del poema no es basa en la rima sinó en el metre: és per això que va decidir traduir-la en hendecasil·labs blancs, una opció que prefereix a les traduccions rimades, que sovint traeixen el text original, o les traduccions en prosa, que són útils, però que no ofereixen com a poesia una cosa que va ser concebuda com a tal. Micó, a

més, va tractar aspectes de les variants en la traducció i va compartir algunes anècdotes textuais presents en la seva traducció.

Pel que fa als actes culturals, el primer dia es va fer una presentació de tres edicions diferents de la *Vida nova* en català: la traducció històrica de Manuel de Montoliu a la col·lecció «Biblioteca Històrica de la Traducció Catalana» (Barcino, 2021), a càrrec d'Enric Gallén, director de la col·lecció, i Francesco Ardolino, autor de l'estudi introductor; i les dues traduccions recents de l'obra a càrrec dels respectius traductors, Rossend Arqués (Adesiara, 2021) i Àngels Gardella (Olañeta, 2021). El segon dia es va presentar la traducció comentada en castellà de la *Divina comèdia* (3 vol., Akal, 2021) a càrrec de Raffaele Pinto, autor de la traducció. El tercer dia, després d'una comunicació en què es va presentar el fons Dante de Ramon d'Alòs-Moner conservat a la Biblioteca Pompeu Fabra, es va inaugurar l'exposició presencial a la Biblioteca del campus del Poblenou titulada «*Il miglior fabbro del parlar materno*». *Dante traduït*, que va durar fins al 14 de gener de 2022. Aquest fons Dante està format en gran part pel fons de Ramon d'Alòs-Moner i de Dou, donat el 2010 a la Universitat Pompeu Fabra. L'exposició estava dividida en tres grans blocs: els facsímils de tres manuscrits medievals de la *Divina Comèdia*; el fons Alòs-Moner, que conté bibliografia singular de l'època i una col·lecció de traduccions dantesques de finals del segle XIX i principis del XX força extensa —amb traduccions a llengües més o menys exòtiques per a l'època com, per exemple, el danès, el serbi o el japonès—, i les traduccions actuals de Dante —de la segona meitat del segle XX i XXI— amb què s'ha enriquit el fons.² L'últim acte cultural del congrés, titulat «Dante a l'Acadèmia: un tast plurilingüe de l'*Inferno*», es va celebrar a la Reial Acadèmia de Bones Lletres. Raffaele Pinto va llegir alguns cants de l'*Infern* en italià i en castellà en la nova traducció d'Akal, i Raquel Parera els va llegir en català, variant entre les traduccions de Josep Maria de Sagarra, Joan F. Mira i Andreu Febrer.³

Les comunicacions van tractar llargament de la recepció de Dante en forma de traducció o d'influència literària, ja sigui en les diferents literatures medievals (Josep Pujol, Lluís Cabré, Courtney Joseph Wells, Marina S. Brownlee, Kevin Brownlee, Cèlia Nadal, Cinthia Hamlin, Francesc J. Gómez, Raquel Parera) o bé en les literatures modernes: el català (Marcel Ortín, Miriam Cabré, Gabriella Gavnin, Eduard Vilella, Marta Marfany i Imma Muxella, Maria Dasca, Miquel Desclot, Guillem Cunill-Sabatés), l'italià i les diferents llengües d'Itàlia (Daniela Palmeri, Francesco Granatiero, Donatella Buovolo, Lorenzo Azzaro, Filippo Fabbriatore, Chiara Caputi, Marianna Esposito Vinzi), l'occità (Estele Ceccarini), el portuguès i el gallec (Rosa Affatato, Anxo Angueira), l'espanyol (Chiara

2. Aquesta exposició també està disponible virtualment a la pàgina web de la Biblioteca de la UPF. Podeu visitar-la a través de l'enllaç següent: <<https://www.upf.edu/web/dante-traduccions>>.

3. La lectura es pot recuperar a través de l'enllaç següent: <<https://www.youtube.com/watch?v=njT41v4j-ro>>.

Chierigato, Rossend Arqués), el francès (Philippe Guérin, Viviana Agostini-Ouafi, Claudia Zudini, David Villalta) o el romanès (Ioana Alexandrescu, Corina Anton). A més, també hi va haver una comunicació en què es va reflexionar sobre la funció de Dante en la literatura moderna en general (Pietro Cataldi).

A tall de conclusió, el Congrés Internacional Traduccions i Recepció de Dante en les Llengües Romàniques va complir els objectius que es va plantejar i va oferir un espai de diàleg molt fructífer. Al llarg dels cinc dies del congrés van anar ressonant unes paraules, que va citar Lola Badia en la seva conferència inaugural, del dantista Virgil Ani: «Quan acabes la lectura de la *Comèdia*, tornes a començar», perquè l'obra de Dante Alighieri, i especialment la *Divina comèdia*, és d'una profunditat i complexitat tals que sempre cal revisitar i rellegir. Aquest congrés, en definitiva, ha estat una oportunitat excel·lent per fer-ho, no només en la seva llengua original, sinó també en les seves múltiples traduccions.

EL 2019 HAVIA DE SER L'ANY SIMONA GAY, POETA CATALANA (ILLA, 1898-1969)

MIQUELA VALLS
m.valls@wanadoo.fr

A Illa (Rosselló), es tenia ben clar que no es deixaria passar 2019 sense recordar els cinquanta anys de la mort de la «germana de sang i de poesia» del gran Josep-Sebastià Pons. Sota el lema «A l'emparr de la casa familiar dels dos escriptors» adquirida pel municipi, l'associació «Amics de la Casa Samsó» s'ha fixat com a missió de celebrar, i difondre en el seu medi, el ric patrimoni literari d'Illa i voltants. Sense descuidar cap efemèride: 2012 cinquantenari de la mort de Pons, 2014 i 2015 els escriptors rossellonesos i la Gran Guerra, 2017 cinquantenari de la mort del lingüista Pierre Fouché. 2019, doncs, tocava Simona Gay, Pons de fadrina. Janine Ponsaillé, elegida municipal i animadora cultural d'Illa de tota la vida, n'expressava encara la voluntat el 2018 poc abans de deixar-nos per sempre.

Així doncs, el 25 de gener de 2019, els «Amics de la Casa Samsó» anunciaven durant l'assemblea general de l'associació el desig de fer Simona Gay present tot al llarg de l'any no sols en els actes literaris acostumats («Illa dels poetes» a la primavera, «Diades ponsianes» al setembre) sinó també amb altres celebracions públiques puntuals. El març de 2019 la Institució de les Lletres Catalanes havia inscrit la Simona Gay entre els escriptors a homenatjar. El 26 d'abril, el Sr. Puigbert, director de la Casa de la Generalitat de Perpinyà, llançava oficialment l'any Simona Gay, que s'allargà fins al març de 2020 (S. Gay va morir el 26 de març 1969) amb l'acte de cloenda al Palau de la Generalitat.

Abril 2019 (Barcelona, Parlament de Catalunya): Lectura de la poesia de Simona Gay en el marc de «Lletres al parlament».

Abril 2019 (Illa, Perpinyà): Lectura de poemes de Simona Gay a Illa i a la Llibreria Catalana de Perpinyà per Sant Jordi. A Illa: presentació del recull col·lectiu de poetesses catalanes actuals rosselloneses o residents: *Aigües sempre vives* (ed. Paraules, Illa) en homenatge a Simona Gay i en eco amb el seu primer recull *Aigües vives*.

18 de juny 2019 (Oleta): Xerrada a la Biblioteca amb familiars, veïns i amics de Simona Gay. Inauguració del «Carrer Simona Gay» a iniciativa del municipi de la vileta d'Oleta, on la poeta feia estades a la casa pairal del seu marit.

18 d'agost 2019 (Prada, UCE): Presentació de la vida i l'obra de Simona Gay, a la secció Catalunya Nord per Miquela Valls.

Setembre 2019 (Figueres, Biblioteca Fages de Climent): Presentació de la poeta Simona Gay (M. Valls) i del recull *Aigües sempre vives* (Illa, 2019) per la Casa

de la Generalitat de Catalunya de Perpinyà i Amics de la Casa Samsó d'Illa. Lectures per Alba Aldrell, Estel Aguilar, Maite Barcons i Coleta Planas de poemes seus i de la Simona Gay.

- Octubre 2019** (Illa): «Diades ponsianes» a Illa organitzades per l'associació «Amics de la Casa Samsó». 1 d'octubre («De Simone Pons a Simona Gay, *Memòries illenques/Mémoires illoises*, tertúlia pública gravada amb netes de Simona Gay, veïns i amics d'Illa); 2 d'octubre («*El motiu floral en l'obra de Simona Gay*», conferència d'Estel Aguilar, doctoranda del Centre de Recherches sur les sociétés et environnements en Méditerranée de la Universitat de Perpinyà, i passejada literària seguint les petjades de S Gay, a Sant Miquel de Lloles a càrrec d'Alà Sanchez, Joan Lluís i Miquela Valls; 4 d'octubre (a la sala Simona Gay de la mediateca Josep Sebastià Pons d'Illa: inauguració per Josep Puigbert, director de la Casa de la Generalitat de perpinyà, de l'exposició de la ILC en col·laboració amb l'APLEC (Associació per a l'ensenyament del català), comissariada per Miquela Valls, il·lustració fotogràfica Joan-Lluís Valls; «*Folklore íntim del Rosselló* de Simona Gay», conferència de Miquela Valls (IEC, IFTC Univ. de Perpinyà) i cançons per Leslie Malet; i concert de cançons populars per L'estudiantina d'Illa).
- 16 d'octubre 2019** (Perpinyà, Casa de la Generalitat): presentació de l'exposició «Any Simona Gay», taula rodona prevista amb la participació d'Estel Aguilar, Vinyet Panyella (escriptora, Institut Català de la Dona, que no va poder ser-hi a causa de dificultats de transport) i Miquela Valls. Aguilar va presentar imatges recurrents de la poesia de Simona Gay i Miquela Valls va proposar una repassada de la vida i de l'obra de Simona Gay en clau feminista.
- 19 de desembre 2019** (Casa dels Països Catalans, Universitat de Perpinyà): presentació de l'exposició «Any Simona Gay» als estudiants de l'Institut Franco-Català Transfronterer.
- 26 de març 2020** (Palau de la Generalitat): acte de cloenda ajornat *sine die* per causa de pandèmia. Participacions previstes de Vinyet Panyella, Miquela Valls i Pere Figueres amb un recital de poemes de Simona Gay, musicats per ell.

ANY CARMELINA SÁNCHEZ-CUTILLAS: MATÈRIA DE MEMBRANÇA

JOAN BORJA I SANZ
Universitat d'Alacant
joan.borja@ua.es

El 2020 va ser declarat Any Carmelina Sánchez-Cutillas per l'Acadèmia Valenciana de la Llengua. Tanmateix, el terrabastall ocasionat per la pandèmia de COVID-19 va fer que la celebració d'aquest Any Carmelina s'estenguera al 2021. Aquesta circumstància, juntament amb la revelació de la veritable data de naixement de l'autora (tot i que les biografies consignaven l'any 1927 com a referència, s'ha pogut constatar que Carmelina va néixer, en realitat, el 23 de juny de 1921), ha fet possible que l'Any Carmelina Sánchez-Cutillas haja pogut coincidir, a més, amb el centenari del naixement de l'autora.

Difícilment podíem imaginar, el 23 de gener de 2020, quan va tindre lloc l'acte d'inauguració de l'Any Carmelina a la Casa de Cultura d'Altea, que la celebració seria condicionada d'una manera tan decisiva per la crisi sanitària. Fet i fet, va ser aprofitant una finestra de relativa tranquil·litat sanitària, que el 15 de juliol de 2020 es van poder presentar, en únic acte a l'aire lliure (a la plaça de l'Aigua d'Altea), el còmic *Carmelina Sánchez-Cutillas*, obra d'Esperança Martínez Molina; l'exposició itinerant *Carmelina Sánchez-Cutillas. Des de les fronteres del silenci* amb el corresponent catàleg divulgatiu; la versió digital de la *Ruta Carmelina. La casa de la mar* per a l'aplicació App PlayAltea; i la nova edició —institucional i commemorativa— de *Matèria de Bretanya*.

A més dels referits materials i recursos, també el 2020 es va publicar, en la «Col·lecció Didàctica» de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, *Carmelina Sánchez-Cutillas: des de les fronteres del silenci. Material didàctic per a batxillerat*. Aquest «material didàctic», com l'exposició i l'opuscle *Carmelina Sánchez-Cutillas. Des de les fronteres del silenci* van anar a càrrec de Joan Borja i M. Àngels Francés, comissaris externs de la Comissió de l'Any Carmelina: una comissió presidida per Maribel Guardiola, i integrada, també, per les acadèmiques Verònica Cantó (que va succeir Maribel Guardiola com a presidenta de la comissió quan aquesta va deixar de ser acadèmica el 2021), Tudi Torró i Immaculada Cerdà.

L'11 de setembre de 2020 es va poder inaugurar a la Sala Zero del Centre del Carme de Cultura Contemporània de València l'exposició fixa *Des de les fronteres del silenci: Carmelina Sánchez-Cutillas*. I precisament en aquest mateix Centre del Carme va tindre lloc, el 24 de setembre de 2020, la jornada «Feminari: Carmelina Sánchez-Cutillas, dona rebel», amb la participació d'especialistes i escriptores com Maria Lacueva, Rosa Roig, Àngels Gregori, Margarida Castella-

no, Maria Àngels Herrero, Joan Borja, Mari Àngels Francés, Marisol González Felip, Pepa Guardiola, Gràcia Jiménez i Anna Moner. Al final de la Jornada, de més a més, va tindre lloc la preestrena del documental *Carmelina, mar i cel*, de Matilde Alcaraz i Juan Pablo Valero, produït per À Punt Mèdia.

Mentrestant, per mitjà d'un conveni amb el Col·legi Oficial de Bibliotecaris i Documentalistes (COBDCV), es va crear la figura estratègica de «l'ambaixador de l'Any Carmelina»: un càrrec que va recaure en el senyor Ignasi Beltran Moraleda. Aquesta col·laboració amb el COBDCV va resultar determinant per a la difusió dels materials divulgatius i didàctics, per a l'exhibició de l'exposició itinerant i per a l'organització de clubs de lectura gràcies a la involucració d'un total de seixanta-vuit biblioteques públiques adscrites a l'Any Carmelina. De més a més, en ple confinament, el COBDCV va celebrar el Dia del Llibre de 2020 amb una memorable lectura virtual en homenatge a Carmelina, i va col·laborar en el viquiprojecte «Escriptora de l'Any 2020-21: Carmelina Sánchez Cutillas», al si del qual es van dur a terme activitats com la Viquimarató Carmelina Sánchez-Cutillas (a la Biblioteca Carmelina Sánchez-Cutillas de Benicalap, el 5 de juny de 2021) o la jornada Wiki Takes Altea (a la Biblioteca Municipal d'Altea, el 2 d'octubre de 2021).

La feliç coincidència del centenari del naixement de Carmelina Sánchez-Cutillas amb la celebració de l'Any de l'escriptora va habilitar l'oportunitat de commemorar l'efemèride amb sengles actes a les principals ciutats vinculades a l'autora: a València, el 17 de juny de 2021, a Sant Miquel dels Reis (amb un recital de poemes a càrrec de Josep Valero i Marina Mulet, acompanyats per la violoncellista Vicen Carrascosa); i a Altea, sis dies més tard, el 23 de juny de 2021, vespra de Sant Joan, coincidint amb el centenari exacte de la data de naixement, amb la presentació del Centre d'Interpretació Carmelina Sánchez-Cutillas a la Casa Gadea d'Altea. Aquest Centre d'Interpretació, creat per l'Ajuntament d'Altea, la Càtedra Eric Valor de la Universitat d'Alacant i la Generalitat Valenciana s'ubica en una icònica vil·la construïda a finals del segle XIX que la mateixa Carmelina descrivia com «un immens i fins i tot gran Palau de les Fades».

El 21 de setembre de 2021 es commemorava en la Universitat d'Alacant la Jornada Carmelina Sánchez-Cutillas, amb una nova exposició, una conferència d'Enric Balaguer i, molt especialment, la presentació del portal de la Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes dedicat a l'escriptora (a càrrec de Maribel Guardiola),¹ que ofereix un nodridíssim repertori de documents, recursos i enllaços sobre l'autora. Una setmana més tard, el 28 de setembre de 2021, l'Any Carmelina viatjava fins a Barcelona amb l'homenatge «Matèria de Carmelina», que va tenir lloc a la sala Oriol Bohigas de l'Ateneu Barcelonès (coorganitzat pel mateix Ateneu, el PEN Català i l'Acadèmia Valenciana de la Llengua).

Mereixen igualment ser destacades les nombroses publicacions que l'Any Carmelina ha propiciat. S'hi ha produït una notabilíssima ampliació de contribu-

1. Vegeu <https://www.cervantesvirtual.com/portales/carmelina_sanchez_cutillas>.

cions sobre la vida i l'obra de l'escriptora d'Altea. Ja el 2020 Vincle Editorial havia publicat el llibre *La meua cambra més estimada. La biblioteca de Carmelina Sánchez-Cutillas*, de Lluís del Romero Sánchez-Cutillas. La revista *Scripta* publicava, així mateix, en el volum 17 (2021), el dossier monogràfic «100 anys de Carmelina Sánchez-Cutillas», amb aportacions de Maribel Guardiola, Verònica Cantó, Irene Mira-Navarro, Noèlia Díaz Vicedo, Begoña Pozo, Joan Borja i Josep Vicent Garcia Sebastià. I, igualment, en *La Veu dels Llibres* es difonia, la mateixa setmana del centenari (concretament, el dissabte 26 de juny de 2021), un altre monogràfic amb articles d'Enric Balaguer, Joan Borja, Mari Àngels Francés, Maribel Guardiola i Lluís del Romero Sánchez-Cutillas.

Però en el tram final de l'Any Carmelina, dins de la tardor de 2021, quedava encara per produir-se —en termes de pirotècnia— «la bomba de la traca». Perquè els dies 19 i 20 de novembre de 2021 la Casa de Cultura d'Altea acollia encara les jornades acadèmiques «Carmelina Sánchez-Cutillas, des de les fronteres del silenci», amb noves aportacions analítiques d'Enric Balaguer, Anna Esteve, Margalida Pons, Víctor Labrado, Mari Àngels Francés, Ximo Espinós, Irene Mira-Navarro, Amparo Pons, Vicent Salvador i Joan Borja. En el marc d'aquestes jornades es presentava el volum *Des de les fronteres del silenci. Aproximació crítica a l'obra de Carmelina Sánchez-Cutillas*, coordinat per Mari Àngels Francés i Joan Borja, a partir dels estudis realitzats pels participants en les dues principals jornades acadèmiques de l'Any Carmelina (la del 24 de setembre de 2020 a València i aquesta dels dies 19 i 20 de novembre de 2021 a Altea). I, de més a més, es donava a conèixer, per fi, l'edició de l'*Obra completa* de Carmelina, per mitjà de dos luxosos volums (el primer de poesia i el segon de prosa) amb l'al·licient afegit d'oferir una estimabilíssima quantitat (i qualitat) de textos fins ara inèdits de l'autora.

Efectivament: per a l'edició de l'*Obra completa*, no solament es van localitzar i reunir els textos dispersos que Carmelina havia publicat ací o allà al llarg de la seua vida: la Comissió de l'Any Carmelina també va gestionar l'estudi del fascinant llegat documental conservat en les 23 caixes del Fons Carmelina Sánchez-Cutillas que la família va voler depositar el seu dia a la Biblioteca Valenciana Nicolau Primitiu. I, així, gràcies a la complicitat i la generositat dels descendents de l'escriptora, s'han pogut documentar, editar i donar a conèixer, degudament redimits del silenci, no solament els llibres coneguts i els textos publicats en llibrets de falles, revistes locals o premsa generalista: també tres poemaris complets dels anys seixanta, fins ara desconeguts —*Joiosa guarda, Màxim desert nostre i De la cendra i la flama*—, amb un total de noranta-quatre poemes nous, als quals cal sumar, encara, prop d'una setantena més de poemes inèdits solts. En total, 334 poemes en un volum de 452 pàgines. I no menys suggeridor és el segon volum, de prosa, amb 624 pàgines, en què es reuneixen, a més dels textos ja coneguts de l'autora, originals fins ara inèdits com ara les narracions curtes «Ara, quan veig un espill», «Èrem una mica com ocells», «Per fi havíem arribat a les postres d'aquell dinarot de Nadal» i «Somnis i divagacions d'estiu»; un saborosíssim «Diari 1964» i una no menys suggeridora «Semblança autobiogràfica»; mecanoscrits amb estu-

dis literaris i historiogràfics com «La personalitat de Jaume Gassull» o «Violant d'Hongria»; pròlegs, presentacions de llibres, ressenyes i comentaris (entre els quals, un substanciós mecanoscrit sobre etnopoètica redactat amb motiu de la presentació del llibre *Rondalles de l'Alacantí*, de Joaquim Gonzàlez Caturla); diversos discursos i parlaments públicament pronunciats, entre els quals «Dona i literatura», «Dones de la Mediterrània», «Sempre que vinc a Altea és com si fera un viatge de retorn»; etc.

Després de la presentació de l'*Obra completa* de Carmelina a Altea va tindre lloc, encara, el 22 de novembre de 2021, una nova presentació a la sala d'actes Alfons el Magnànim del Centre Cultural la Beneficència de València, com a col·loqui solemne per al doble Any Carmelina Sánchez-Cutillas: una celebració que no solament ens deixa com a penyora la memòria de tantes activitats realitzades; els llibres, els estudis i els materials divulgatius editats; o el flamant Centre d'Interpretació Carmelina Sánchez-Cutillas a Altea: també —o sobretot— la preclara consciència que, ençà i enllà de la pura delícia literària que és *Matèria de Bretanya*, Carmelina és —efectivament— «la gran escriptora valenciana del segle XX»: una pura i delitosa matèria literària per a la membraença col·lectiva.

JOAN ALEGRET I LLORENS (CANET DE MAR, 1941-2021)

AUGUST BOVER I FONT
Institut d'Estudis Catalans
abover@iec.cat

NARCÍS GAROLERA
Universitat Pompeu Fabra
narcis.garolera@upf.edu

Joan Alegret fou un home discret, pulcre, erudit, generós i cordial, un gran savi bonhomí i insòlit. Nascut a Canet de Mar (Maresme), va fer els primers estudis a l'escola Valldeïa, de Mataró. Posteriorment estudià Filosofia i Lletres a la Universitat de Barcelona (1963-1968), on fou condeixeble de Montserrat Roig, Josep M. Benet i Salvador Oliva, i on va fer amistat amb Narcís Comadira i Dolors Oller. I, entre 1966 i 1972, assistí també als clandestins Estudis Universitaris Catalans, de l'IEC.

L'any 1969 llegí la tesi de llicenciatura sobre «*El Guardia Nacional*» (1835-1841) i la *llengua catalana*, mentre ensenyava català (no reglat) a l'institut de batxillerat Emperador Carles, de Barcelona. I l'any 1976 es doctorà, també a la Universitat de Barcelona, amb la tesi *Poesia catalana de l'arxiu de Francesc Rernart i Arús (1783-1853). Edició i comentari*.

Fou professor d'aquesta mateixa universitat entre 1968 i 1979 —un dels professors del primer Departament de Filologia Catalana que dirigia el doctor Antoni Comas. Després exercí la docència a la Universitat de les Illes Balears, on fou professor titular, i més tard catedràtic, entre 1979 i 2011.

Investigador en un camp d'estudi d'una grandíssima amplitud, s'ocupà de totes les èpoques de la literatura catalana i de tots els gèneres literaris. Va ser secretari-redactor (1967-1970) del *Diccionari de literatura catalana* (1979). Excel·lí en l'anàlisi de textos literaris, que publicà en llibres i revistes, i exercí la crítica de novel·la a la revista *El Pont* (1969-1973). També feu crítica teatral a la revista *Presència* (1976-1978).

Gran cinèfil, estudià les relacions entre cinema i literatura. Creà també un mètode de crítica literària basat en els signes astrològics dels escriptors. Docent de literatura catalana a la Universitat Catalana d'Estiu, de Prada, des de l'any 1971, va ser membre de l'equip rector en diferents períodes, i del patronat des de 2002. Assidu ateneïsta des de 1968 —quan era a Barcelona, l'Ateneu Barcelonès era pràcticament casa seva—, redactà, amb Montserrat Roig i Josep Maria Prim, els primers estatuts democràtics de l'entitat, i formà part de la candidatura de renovació democràtica i catalana d'aquella entitat, de la junta directiva de la qual fou membre.

Bon escriptor, ha deixat inèdita la seva obra de poeta i de dietarista, així com unes esplèndides traduccions poètiques de l'occità —llengua que havia estudiat en els petits seminaris que Joan Coromines organitzava a la Vall d'Aran— i del portuguès, i també nombroses versions de tankes japoneses. I també prologà llibres d'uns quants poetes joves, amb dos dels quals —Lluís Urpinell i Jordi Vintó— fundà les Edicions Anglo-Catalanes.

Alegret posseïa una gran biblioteca, repartida entre el seu pis de Barcelona —ara en mans d'un particular— i el de Palma, incorporada a la biblioteca de la Universitat de les Illes Balears.

Ens ha deixat un home savi, bo i amable, d'una immensa cultura i una memòria prodigiosa, un filòleg irrepetible. Caldria aplegar i publicar la seva extensa obra inèdita i dispersa. Seria el millor homenatge que els seus ex-alumnes i amics li podríem fer.

MIQUEL STRUBELL I TRUETA (1949-2022). *IN MEMORIAM*

EMILI BOIX-FUSTER
Universitat de Barcelona
eboix@ub.edu

Miquel Strubell ens ha deixat. L'enyorarem molt. La dedicatòria del seu darrer llibre, *Lying for Unity How Spain Uses Fake News and Disinformation to Block Catalonia's Independence* (2021), adreçat a un públic internacional, resumeix la seva lluita intel·ligent, constant i tenaç pel seu país, per la seva gent i per la seva llengua i cultura:

And to all Catalans in prison or in exile, and all those who have suffered —or await trials before Spanish courts—, for defending a perfectly legitimate political aim of all peoples in the world: to be able to join, and make its contributions to the international community, as a free nation. (p. 7)

Permetin-nos un repàs breu i no prou just de la seva vida i obra. Un recull complet de la seva bibliografia es pot trobar al Centre de Documentació Sociolingüística de la Direcció General de Política Lingüística de la Generalitat de Catalunya, i un altre article minuciós en memòria de Strubell ha aparegut a la revista germana *Studis Romànics*, a càrrec de l'amic i company de tantes iniciatives, Isidor Marí.

Llicenciat en Psicologia i Fisiologia per la Universitat d'Oxford, Miquel Strubell va obtenir un màster en Psicologia de l'Educació a la Universitat de Londres, i la llicenciatura en Psicologia per la Universitat Autònoma de Barcelona. Va fer recerques en temes de bilingüisme escolar i familiar i va escriure sobre polítiques lingüístiques, planificació lingüística i temes relacionats.

El 1980 fou cap del Servei de Normalització Lingüística de la Generalitat de Catalunya, sota la direcció primer d'Aina Moll i després de Miquel Renui i de Lluís Jou. També va ser director de l'Institut de Sociolingüística Catalana. Fou secretari del Consell Social de la Llengua Catalana, del qual era membre des de 2005; i fou membre del consell d'administració, i després vicepresident, del Consorci per a la Normalització Lingüística.

Entre 1999 i 2014 treballà a la Universitat Oberta de Catalunya a Barcelona, primer com a director adjunt dels Estudis d'Humanitats i Filologia, i entre l'abril de 2001 i el setembre de 2004, com a director del programa d'Humanitats. Hi fou professor dels Estudis d'Arts i Humanitats, i membre de la comissió redactora del *Libro blanco del Grado en Humanidades*.

Va escriure (sovint en equip: sabia treballar conjuntament), entre altres, els llibres següents: *Llengua i població a Catalunya* (1981), *La llengua catalana a l'àrea barcelonina* (amb J. M. Romaní, 1986), *The Catalan Language: Progress towards normalisation* (amb Jude Webber 1991); *Estudis i propostes per a l'extensió de l'ús social de la llengua catalana* (coordinador, 1991); *Euromosaic. Production and reproduction of minority language groups in the EU* (coordinador i coautor, 1996); i *Discussion manual on lesser-used languages* (amb Jordi Bañeres, 1998). En els anys posteriors cal afegir *Llengua i reivindicacions nacionals a Catalunya. Evolució de les habilitats, dels usos i de la transmissió lingüística (1997-2008)* (amb Ernest Querol, 2009); *Democratic Policies for Language Revitalisation: the Case of Catalan* (amb Emili Boix-Fuster, editors, 2011), i el darrer, que acabà quan ja estava malalt, *Lying for Unity How Spain Uses Fake News and Disinformation to Block Catalonia's Independence* (2021). Ja en el seu primer llibre (1981) va augurar amb encert (p. 28) que «la pèrdua del català —o, més ben dit, la incapacitat de fer que el català arribi a tota la població de Catalunya— farà molt més complicat l'assoliment d'una societat cohesionada, unida, pas previ a qualsevol projecte polític a nivell català, de plena autonomia, federació o independència». A més, l'any 1984, va coeditar (amb Maria Ros) un número especial (vol. 47) de l'*International Journal of the Sociology of Language* sobre «Catalan Sociolinguistics». A més, té capítols a un bon nombre de llibres. Ha estat membre del comitè editorial de les revistes *Language Policy*, *Journal of Multilingual and Multicultural Development* i *Treballs de Sociolingüística Catalana*.

Per al Parlament Europeu va coordinar dos informes. Primer, un sobre les minories lingüístiques als sis dels estats que estan negociant d'entrar a la Unió Europea, «Lesser-used languages in States applying for EU membership (Cyprus, Czech Republic, Estonia, Hungary, Poland and Slovenia)». En segon lloc, un informe sobre «The European Union and Lesser-Used Languages», editat el mes de juliol de 2002. Va coordinar diversos treballs de recerca d'àmbit europeu, entre les quals destaquen l'estudi *Euromosaic (1993-1995)*, l'observatori *Atlantis (2001-2002)* *DROFoLTA*, un estudi encarregat per la Comissió Europea sobre els obstacles a la mobilitat dels professors de llengua estrangera a Europa (2005-2006). Coordinà l'*European Universities' Network on Multilingualism*, cofinançat per la UE entre 2009 i 2012.

Va actuar diverses vegades com a assessor per al Consell d'Europa i l'Organització per a la Seguretat i Cooperació a Europa, la qual cosa el portà a Kazakhs-tan, Estònia, Letònia, Croàcia, Rússia i altres països. Strubell, pels seus contactes, pel seu plurilingüisme (l'anglès era de les seves llengües natives) i fins i tot pel seu tarannà cordial i *charmante*, va saber actuar de diplomàtic en nom d'un país que no està autoritzat a tenir relacions exteriors sobiranes.

Entre 1985 i 2014 fou director d'activitats de la Fundació Congrés de Cultura Catalana. D'ençà de la seva fundació el mes de novembre de 2002 i fins a la seva dissolució el juny de 2005, fou president de Catalunya 2003, una associació política promoguda per Pere Esteve que reclamava més autogovern per a Catalunya.

Des de 2006 fou membre-fundador de la plataforma independentista Sobirania i Progrés. El setembre de 2009 va ser membre del grup inicial de promotors del «Moviment per la Independència» que esdevindria l'«Assemblea Nacional Catalana», l'organització responsable de les multitudinàries manifestacions de l'onze de setembre de 2012 (a Barcelona), de 2013 («La Via Catalana») i de 2014 (la «V»). També va ser membre del Consell Consultiu de la Plataforma per la Llengua i de la junta de Linguapax International. Va ser també cofundador i membre actiu del Cercle XXI.

Fou primer secretari executiu, i després director, de la Càtedra Linguamón-UOC de Multilingüisme d'enchà de l'any 2006 (des de la supressió de Linguamón a finals de 2011, la càtedra es diu simplement Càtedra de Multilingüisme de la UOC), fins a la seva jubilació el setembre de 2014.

Probablement el darrer text de sociolingüística del nostre col·lega estimat fou «L'abast, les possibilitats i els límits de la política lingüística», dins *Llengua i dialectes: esperances per al català, el gallec i el basc*, E. Boix-Fuster i M. P. Perea (eds.), Edicions UB (2020), ps. 61-73.

Ben segur que som parcials i fragmentaris en aquest resum, necessàriament telegràfic i apressat d'una vida i obra molt extenses i intenses. Tal vegada els anhels del seu avi, l'insigne traumatòleg Josep Trueta, escrits en l'exili a Anglaterra després de la nostra guerra civil (*The Spirit of Catalonia*, 1946, Oxford University Press), van guiar Miquel Strubell i Trueta al llarg de la seva trajectòria de tant abast, de sociolingüista i d'activista compromès amb el país, des d'Oxford, on va néixer, fins a Palamós, on va morir:

Once again, in the near future, Catalonia will return, peacefully and anxious to be a good neighbour, if she too is shown good neighbourliness; rough, distracted, and a source of permanent trouble, if she is tortured. For the sake of all nations, and especially of Spain, one may utter the fervent hope that Catalonia is witnessing the end of her tragic interlude. (p. 168)

En el seu llit de mort Miquel Strubell redactà un darrer escrit («Carta a Europa») en anglès i català, que fou llegit en el seu comiat al Tanatori de Sant Gervasi de Barcelona. Era un text amb un to agre perquè la majoria d'Europa es desentén de les nostres aspiracions a l'autodeterminació.

Miquel, gràcies de tot cor i abraçades de conhort per la Carme, pels fills, Pablo, Miquel i Júlia, i pel net Miquel, arribat fa pocs mesos.

IN MEMORIAM JOSEP MASSOT I MUNTANER (1941-2022)

CONSELL DE REDACCIÓ DE *LLENGUA & LITERATURA*
Societat Catalana de Llengua i Literatura,
filial de l'Institut d'Estudis Catalans

La Societat Catalana de Llengua i Literatura, filial de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC), i la revista que edita, *LLENGUA & LITERATURA*, s'haurien estimat més no haver d'inserir aquest escrit, que està motivat pel traspàs de Josep Massot i Muntaner el 24 d'abril de 2022 al Monestir de Montserrat. Quatre mesos abans, per Santa Llúcia de 2021, Josep Massot, membre de l'IEC adscrit a la Secció Històrico-Arqueològica —la qual havia presidit entre 2014 i 2018—, havia estat homenatjat a la Sala Prat de la Riba de la Casa de Convalescència, amb motiu d'haver complert vuitanta anys.

Organitzat per l'Institut d'Estudis Catalans i per la Institució de les Lletres Catalanes, l'acte esmentat volia reconèixer la immensa aportació que aquest monjo benedictí havia fet, com a editor, investigador i gestor cultural, a la llengua i la cultura catalanes. Entre les fites més destacades de la seva trajectòria, Massot ha estat director de l'editorial Publicacions de l'Abadia de Montserrat i de la revista *Serra d'Or*, a més de conservador i editor de l'Obra del Cançoner Popular, i ha elaborat nombrosos treballs de recerca sobre l'edat mitjana, el franquisme i la història de l'església. Dins de la seva trajectòria, hi ha dos fets que, plens de gratitud, volem rememorar des d'aquestes pàgines: la creació de la Societat Catalana de Llengua i Literatura i la fundació de la revista *LLENGUA & LITERATURA*.

Essent secretari de l'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (1973-1993), durant la dècada dels anys vuitanta del segle XX, el pare Josep Massot va rebre l'encàrrec de constituir «un grup de persones que es proposés la revitalització» de la Secció de Llengua i Literatura de la Societat Catalana d'Estudis Històrics, filial de l'Institut d'Estudis Catalans. Els fruits de la seva feina van donar lloc a la constitució, el 6 de febrer de 1985, d'una Comissió Gestora de la Secció de Llengua i Literatura, de la qual formaven part Lola Badia, M. Teresa Cabré, el mateix Josep Massot, Josep Moran i Enric Sullà. Aquesta comissió va posar en marxa la Societat Catalana de Llengua i Literatura, que va ser creada el 5 de novembre de 1986 i presidida per Josep Massot i Muntaner fins al 1990, quan Joan Martí i Castell el va rellevar en aquesta responsabilitat. Després de deixar-ne la presidència, Josep Massot es va mantenir involucrat en diferents iniciatives d'aquesta societat.

El mateix any 1986 Josep Massot i Muntaner va idear i fundar *LLENGUA & LITERATURA* com a revista acadèmica d'aquesta societat científica filial de l'IEC. Aquesta publicació periòdica estava destinada a la inserció d'articles de recerca,

resenyes de novetats bibliogràfiques i cròniques d'actes culturals destacats. Amb el procés de normalització lingüística acabat d'engegar a Catalunya, posar en marxa una publicació d'aquestes característiques en català era una manera ferma de creure en la llengua catalana com a vehicle d'expressió científica, i ampliava l'oferta de canals de comunicació acadèmica perquè els investigadors en filologia catalana hi donessin a conèixer els seus treballs. Josep Massot va dirigir *LLENGUA & LITERATURA* durant un quart de segle, entre els anys 1986 i 2011, període en què se'n van publicar els vint-i-un primers números. A partir de 2011 va traspasar-ne la direcció a August Bover i Josep Moran, però es va mantenir com a membre del Consell de Redacció i va participar activament en les reunions i els debats, en l'avaluació d'articles i en la proposta de resenyes i cròniques.

L'any 2015 la Societat Catalana de Llengua i Literatura i la revista *LLENGUA & LITERATURA* van retre un homenatge a Josep Massot i Muntaner amb l'elaboració del volum titulat *Saviesa i compromís*, que és el desè de la col·lecció «Treballs de la Societat Catalana de Llengua i Literatura». Editat per August Bover i Manuel Llanas, aquest llibre aplega nou entrevistes que diferents mitjans de comunicació havien fet a Josep Massot durant el període comprès entre 1999, any del seu ingrés a l'Institut d'Estudis Catalans, i 2012, quan va rebre el quaranta-quatrè Premi d'Honor de les Lletres Catalanes, concedit per Òmnium Cultural.

Les persones que estem implicades en la Societat Catalana de Llengua i Literatura i en la revista *LLENGUA & LITERATURA*, i que hem tingut el plaer i el privilegi de treballar al costat de Josep Massot i Muntaner, el trobarem a faltar i el tindrem sempre present com a referent en aquests dos projectes de país que ell va posar en marxa ara fa trenta-sis anys i que avui continuen vigents.